

קשר

קול שופר רבני אירופה

99

גליזן צ"ט תמוז-אב ה'תש"ע July-August 2010

שאלות שלא פסקו לעלות

בגמ' יומא נ"ד: אר"ל בשעה שנכנסו נכרים להיכל, ראו כרובים המעורים אמרו ישראל יעסקו בדברים הללו, מיד הזילום וכו', ותמה הריטב"א דהלא מבואר בגמ' ב"ב שבזמן שאין עושים רצונו של מקום לא היו פניהם איש אל אחיו? כמה מן התרוצים:

א. אה"נ, היה כאן נס לרעה, כדי לבזות את ישראל (ריטב"א).

ב. בחורבן העצים והאבנים נתכפרו עוונותיהם, ושוב היו אהובים (ע"פ פרשת דרכים).

ג. איתא בוהר "מעולם לא זזה שכניה מישאל - ואפילו בשבת של חול", והנה בירושלמי תענית אמרו שחורבן בית ראשון היה בא' באב ובגמ' עירובין שט' באב היה ביום ראשון, א"כ א"ב היה בשבת, והיה אז אמנם "שבת של חול", ומכל מקום שבת היא, ולכן היתה השכינה שורה בנו, ופניהם איש אל אחיו (יערות דבש).

ד. כשאוהבים נפרדים, אפילו נפרדים מחמת סכסוך וכדומה, מכל מקום בשעת הפירוד מתעוררת האהבה שהיתה מקדם (וכן הוא במציאות הרבה פעמים בזמן תניית גט בין איש לאשתו) (תורה אור, תורה תמימה, ובדומה לזה בבני יששכר ע"פ סוד).

ה. אצל האדם השלם, שכל פעולותיו ע"פ מחשבה תחלה, וללא נגיעות ורגשות - יכולות לדור אצלו אהבה ושנאה בכפיפה אחת, וכן מצינו באברהם שגירש את ישמעאל - וזהו הענין בכרובים (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ).

ו. דוקא כשאצל ישראל נתערער והתמוטט הכל, ותלו עיניהם למרום שרק הוא יכול להושיעם - היו ראויים לבחינת "פניהם איש אל אחיו" (תורה אור).

ז. בעת שהעמידו הכרובים תחילה, הרי ודאי העמידום כשפניהם איש אל אחיו, ומה שהיו נמצאים לפעמים במצב אחר - היה זה נס ופלא, לייסר את ישראל על עוונותיהם. וממילא מסתבר שבעת החורבן לא היו ראויים כלל להשגחה ניסית, וחזרו למצבם הטבעי - כפי שהעמידום תחילה, וכך מצאום האויבים (בשם הגר"א מיישקובסקי זצ"ל).

(ע"פ "טללי אורות")

כשבירך לא היה דעתו לשתות אלא אותו הכוס ונמלך לשתות אחר. ובט"ז שם (סק"ו) מוסיף: "פשוט דה"ה לענין אכילה, כגון שקנה לעצמו לחם א' לאכלו כולו וע"ד זה בירך, ואח"כ נתאוה לאכול עוד ושולח לקנות עוד, צריך לברך שנית המוציא. אבל אם יש לו בבית לחם וחותר לו חתיכה לאכול אותה ואח"כ רוצה לחתוך עוד, אין זה נמלך דדרך אדם הוא כן". והרמ"א כתב (סי' רו ס"ה): "וטוב לזהר לכתחילה להיות דעתו על כל מזה שיביאו לו". ובאם אינו יודע האם יקבל עוד הוי כנמלך, וכפי שנפסק שם (סי' קסט ס"ג): "השמש מברך בורא פרי הגפן על כל כוס וכוס שינתנו לו, לפי שהוא כנמלך".

באם סומך אתכא דבעל הבית הרי זה פוטר הכל

הכוונה בברכה יכול להיות תלוי בדעת אחרים, וכפי שנפסק שם (סי' קעט ס"ה): "הקרואים בבית בעל הבית לאכול מיני פירות, ומביאין להם בזה אחר זה, אינם צריכים לברך אלא על הראשון", "ואע"פ שבשעת הברכה לא היו יודעין כמה יביאו להם, כיון שדעתם על בעל הסעודה שזימנן א"כ כל מה שהוא מביא לפניהם היתה דעתם עליהם למפרע כיון שהיתה דעתם עליו" (שו"ע אדה"י בעל התיניא שם ס"ז). וגדולה מזו הביא בהגהות רעק"א (סוף סי' ריא) משו"ת 'גינת וורדים', דאפילו במקרה ד"בענין שיתכוין לו בפירוש לפוטרו", הרי ב"אם אוכל אצל הבעה"ב כיון דאתכא דבעה"ב סמך, הוי כאלו דעתו בפירוש לפטור כל מה שיביאו לו".

וזה מיוסד על ההלכה שם (סי' קעט ס"ב): "מי שסומך על שלחן אחרים, אפילו אמר: הב לן ונברך, לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעל הבית", "לפי שאינו עושה היסח הדעת באמירתו מפני שיודע שאין הדבר תלוי בו אלא בבעל הבית וכיון שבעל הבית לא עשה היסח הדעת אף הוא דעתו סומכת על בעל הבית לשתות עמו" (שו"ע אדה"י שם ס"ו).

ומקור הלכה זו (ע"פ תוד"ה אתכא) בגמרא ברכות (מב, א): רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו ריסתנא מבי ריש גלותא, רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל. אמר ליה: לא סבר לה מר סלק אסור מלאכול? אמר ליה: אנן אתכא דריש גלותא סמכינן (ואין סילוקתנו סלוק, שדעתנו אם ישא משאות מאת פניו אלינו

איבעיא להו?

בענין ברכה על דעת בעה"ב בסעודת נישואין וכיו"ב

הגאון הרב ברוך אבערלאנדער שליט"א רב אב"ד דק"ק חברה ש"ס, בודאפעסט, הונגריה וחבר מועצת רבני אירופה

ע"ד אשר שאלתני בעת ביקורי במחנם בדיני ברכות הנהנין בדינו של מי שמגיע למסיבה - כמו סעודת נישואין, שבע ברכות וכיו"ב - ומברך על דעתו של בעה"ב, אמנם קרה שלא בישלו מספיק בשר או דגים לכל האורחים, ואז הלכו וקנו את האוכל הנוסף באחת המסעדות שבעיר, והשאלה האם צריכים המסובים לברך על האוכל שהביאו עכשיו ממקום אחר. ומסברא אמרת שדעתך נוטה שלא יצטרכו לברך. ואתו הסליחה שלאחרי שחזרתי הביתה הרי מפני ריבוי הטיירות בעניני הקהילה כאן, תמידים כסדרן ומוספים כהלכתם, לא הספקתי לעיין בדין זה עד עכשיו, ואציע בזה בס"ד יסודות דין זה אליבא דהלכתא.

את הברכה אומרים על מה שלפניו וזה חל על כל מה שבדעתו לאכול ולשתות

המברך ברכות הנהנין חייב שיהיה לפניו ממש מה שמברך עליו, וכפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' רו ס"ה): "אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה, עד שיביאוהו לפניו. ברך ואחר כך הביאוהו לפניו, צריך לברך פעם אחרת". יוצא מכלל זה (שם ס"ו): "העומד על אמת המים מברך ושותה, אע"פ שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוון תחילה", כיון "דודאי יבואו מים, אבל בפירות אפשר שיבוא אונס ולא יבוא" (ט"ז סק"ה, מג"א סק"ז).

והברכה חל על כל מה שבדעתו לאכול או לשתות, וכך נפסק בשו"ע (סי' קעד ס"ה): "כל מה ששותה בתוך הסעודה די לו בברכה אחת, אלא א"כ

שהם מסופקים האם יגיע הכוס אליהם, הרי באם התכוונו לזה, הרי הברכה חל ע"ז. וה'אליה רבא' שם (אות ז) מעיר ע"ז: "אבל מט"ז בסוף סימן קע"ט מבואר דאין יוצאין בזה. לכן נ"ל דטוב יותר לכוון שלא יצאו". ולכאורה דברי ה'אליה רבא' כאן סותרים את דבריו בסי' קעז דלעיל, ששם הוא כתב דאדרבא, ד"ראוי לכל יר"ש שירגיל עצמו כשיברך" לכוון גם על האוכל שאולי יביאו (וראה עוד דבריו בסי' קעט אות ה). ואולי יש לבאר זה ע"פ דברי ה'פרי מגדים' כאן (ב'אשל אברהם) שמביא את דברי ה'אליה רבא' דטוב יותר שלא יכוונו, וכותב: "ודיעבד אם כיון האדם על הספק הוה ספק ברכות ולהקל ולא יברך. אבל כאן י"ל אף אם הם כיוונו, המברך לא כיון להם, שאינו יודע עד היכן יגיע, לא כיון להמסופקים, וצ"ע". ואולי זה הטעם למה מחמיר ה'אליה רבא' כאן, ולדעתו שלא יכוונו, כי אפילו באם יכוונו המסופקים עדיין אינו ברור שגם המברך כיון, משא"כ במברך שמכוון לאוכל שיביאו מבתי אחרים, הרי ברגע שהוא כיון אין מי שמעכב בעדו, ונפטרים גם הם בברכתו. [ועדיין צ"ע למה בסי' קעט סיים "וצ"ע לדינא", ואילו בסי' קעז פשיטא ליה כדעת המג"א].

באם שינה הבעה"ב דעתו והוסיף מאכלים לאורחים

והנה ב'מאמר מרדכי' שם כתב: "פשיטא הוא דאם היה דעת האורח בבירור על הרבה מינים בשעה שברך דלא משגחין בדעת בעה"ב, ואף אם בעה"ב נמלך שלא היה בדעתו להביא להם יותר ונמלך אח"כ ליתן להם א"צ לברך, שהרי האורח הוא המברך וחלה הברכה על כל מה שהביאו לו כי כן היה דעתו שיביאו לו הרבה, וזה מן הברור אצלי...". ועד"ז פסק ה'חיי אדם' (כלל ס"ה): "אם לא היה בדעת בעה"ב ליתן להם יותר רק לבקשת האורחים נתן להם עוד, נראה לי דאין צריכין לחזור ולברך".

והנה לכאורה דין זה תלוי במחלוקת שבין המג"א להט"ז, דלפי המג"א דיכול לפטור בברכתו גם מאכלים שאינו ברור כלל שיביאו לו ואף מבתי אחרים, ודאי דדעת בעה"ב בזה אינו מעלה או מוריד, אמנם לפי הט"ז "דאין מועיל הכונה אלא במה שברור לפי דעתו שיתנו לו עוד", הרי לכאורה כל דבר שלא היה בדעתו של בעה"ב להביאם בפני אורחיו לא נפטרו בברכתו. אמנם י"ל דגם לפי הט"ז נפטרו בברכתו, דכך הוא דרכו של סעודת מרעים שהרבה דברים גורמים שישתנה מכפי מה שחשב בעה"ב לפני הסעודה, וע"כ י"ל דכל מה שברור שחשבו עליהם האורחים נפטרו בברכתו, דגם בעה"ב יודע בתחילת הסעודה שבסופו של דבר יביא לאורחים גם משאר המאכלים שנמצאים בביתו.

תבנא לדינא

לאחרי כל הנ"ל נבוא לדון בשאלה שבראש דברינו. מי שמגיע למסיבה סומך אתכא דבעל הבית, וכשמברך ודאי בדעתו לפטור כל מה שיביאו לו בהמשך המסיבה, ועל כן אינו צריך לברך עליהם.

דאין מועיל הכונה אלא במה שברור לפי דעתו שיתנו לו עוד". ומביא הוכחה מדין השמש (שבסי' קסט דלעיל), דצריך לברך על כל כוס וכוס שיתנו לו, ו"לא פסקין על השמש שיתכוון על כל מה שיתנו לו", הרי דאינו יכול לכוון רק על מה שברור לו שיקבל. אמנם המג"א שם (סי' קסט סק"ז) חולק על הט"ז, ולשיטתו מה שנפסק בשו"ע שם דצריך השמש לברך על כל כוס וכוס הרי זה רק כשלא התכוון בפירוש על כל מה שיתנו לו. "דאם היה דעתו בשעת ברכה ראשונה על כל מה שיתנו לו אין צריך לברך". ולפי המג"א צ"ל כפי שביאר ב'מאמר מרדכי' (סי' קעט סק"ו), דאין להביא ראיה מהדין (בסי' רו הנ"ל), ד"אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה, עד שיביאוהו לפניו", "דהתם מיירי שאין לו כלל ממיין הדבר שמברך עליו, אלא מברך על סמך שיביאו לו וחיישין שמה לא יביאו לו ונמצאת ברכתו לבטלה... אבל הכא כבר חלה הברכה על המיין הראשון שאכל ולא היא ברכתו לבטלה...". ואפילו כשלא ברור לו בשעת הברכה שיביאו אותם. וה'פרי מגדים' ב'אשל אברהם' שם ציין לדברי ה'אליה רבא' שם (אות ג) שהעיר על דברי המג"א מדברי הט"ז הנ"ל, וסיים "וצ"ע לדינא".

האם יכול לכוון לאוכל שאולי יביאו לו מבית אחר

בכל הנ"ל מדובר על אוכל שנמצא בבית אלא שהמברך לא היה בטוח שיביאו לו מזה, ושוב פוסק השו"ע (סי' קעט ס"ה) לגבי אוכל שהגיעו אח"כ: "אם אחר שברך על הפת שלחו לו מבית אחרים שאינו סמוך עליהם, ולא היה דעתו על הדורון, אפילו מדברים שדרכן לכא ללפת את הפת – צריך לברך עליהן כדן נמלך". אבל הרמ"א בהגה כותב: "ולא ראייתו נזהרים בזה. ואפשר דטעמא דסתם דעת האדם על כל מה שמביאין לו בסעודה". ועפ"ז כתב ב'אליה רבא' שם (אות יב): "וראוי לכל יר"ש שירגיל עצמו כשיברך ברכת המוציא, להיות דעתו ג"כ על כל מה שישלחו לו משאר בתים, בין בחול בין בשבת". אבל העיר ע"ז ה'פרי מגדים' (ב'אשל אברהם' שם): "ומיהו זה תלוי בפלוגתא על הספק, עיין מ"א [סימן] קס"ט אות ז", דלפי המג"א במתכוון יחול הברכה על כל מה שאולי ישלחו משאר הבתים, אבל לפי הט"ז אין הברכה חל רק על מה שברור לו שישלחו. ומשמע מזה דגם לפי הט"ז יחול הברכה על מה שעוד לא הגיע לבית כל עוד היה ברור למברך שיגיעו והתכוון לפטורם בברכתו.

עוד נפסק בשו"ע (סי' קצ"ה): "כשמסובין בסעודה גדולה ואין יודעים עד היכן יגיע כוס של בהמ"ז, כל אחד מהמסופקין אם יגיע לו צריך לברך בורא פרי הגפן", והמג"א שם (סק"ה) לשיטתו מעיר גם שם: "נ"ל אם בשעה שברך המברך נתכוין על כל אחד מהמסובין, והמסובין נמי נתכונו אם יגיע להם הכוס שיצאו בברכתו, יוצאין בזה", שלמרות

איבעיא להו?

נאכל רש"י). והלכה זו שבס"ב הוא חידוש גדול יותר, שלא רק בסתמא אנו אומרים שדעתם בברכה הברכה על כל מה שיביא בעה"ב, אלא אפילו כשהכריזו בפירוש שהם מסיחים דעתם מלאכול ורוצים כבר לברך, בכל זאת אנו אומרים שכיון שהם אורחים של בעה"ב, הרי ודאי שבאם בעה"ב יביא עוד מנה ימשיכו הם לאכול אתו עמו.

האם יש חילוק בין תכא דבעה"ב בביתו או גם במקו"א

והנה ה'פרי מגדים' שם (סי' קעט אשל אברהם' סק"ג) מסביר את הדין הנ"ל, דהיסח הדעת של האורח לא נחשב, ע"פ הדין ד"כל מה שיאמר בעה"ב עשה, כבסימן ק"ע בט"ז [סק"ג], אם יאמר בעה"ב שיאכל 'עמו' מוכרח הוא, לא מסח דעתיה. הא ב' אורחים במלון ואחד מזמין לחברו, אפשר דלא שייך זה (דלא בעל הבית הוא)", ועפ"ז כתב המהרש"ם ב'דעת תורה' שם (ס"ב): "ולפי"ז בבעה"ב עצמו לא שייך לומר דאתכא של אשתו העוסקת בהגשת המאכלים סמוך, ואם אמר הב לן ונברך הוי היסח הדעת". ויפה כתב בזה לחלק בשו"ת 'בצל החכמה' (ח"ו סי' סט אות א-ב) ע"ד הנ"ל, דזה שייך לומר רק לגבי הדין שבס"ב לענין היסח הדעת, דרק באם יהיה מוכרח לאכול עם בעה"ב ניתן לומר שאין מתחשבים בהיסח הדעת שלו, ובזה יש לחלק בין באם מוכרח לשמוע בקול בעה"ב או לא, אבל לגבי הדין שבס"ה, שאז גם באם אינו מוכרח לאכול מהפירות שמביאים בזה אחר זה, בכל זאת אינם צריכים לברך, לפי שדעתם על כל מה שיביאו לפניהם. ובזה אין לחלק בין ב' אורחים במלון או בעה"ב שסמך על אשתו וכיו"ב, ובכל מקרה אינו צריך לברך. ויש לציין עוד למש"כ בספר 'ברכה כהלכה' (פ"ה הערה 55 אות ב) דמלשון אדה"ז הנ"ל "מפני שיודע שאין הדבר תלוי בו אלא בבעל הבית... אף הוא דעתו סומכת על בעל הבית לשנות עמו" משמע קצת דאין זה מדין "מה שאומר לך בעה"ב עשה", אלא משום דכן הוא הדרך דאינו מסרב למארח שהוא בעל הסעודה. ולפי זה גם לגבי דין היסח הדעת אין כל נפקותא אם הוא בבית המארח או במקום אחר.

האם יכול לכוון לאוכל שאינו בטוח שיביאו לו

הט"ז שם (סק"ד) נתקשה בהלכה שבס"ה, איך יכול האורח לכוון לכל מה שיביא בעה"ב, דשמא אין לו לבע"ה פירות יותר מזה המין או ב' מינין והיאך יהיה פטור אפי' מעשרה מינים התחת אלקים הוא זה האורח שיודע שיש לו לבע"ה כל המינים שבעולם עד שלא יסתפק האורח ע"ז... אלא ודאי

שצריך שיהיה "ברור לפי דעתו שיתנו לו עוד", הרי בסעודת חתונה הרי ברור לכל שיתנו להם לדוגמא בשר ודגים וכיו"ב, ועל כן אף אם לפי האמת נתברר אח"כ שלא היה מספיק לכל הקרואים וע"כ היו צריכים להביא מבית אחר, אבל ודאי שכל המברכים היה ברור להם שיקבלו מנותיהם וכוונתו עליהם ועל כן אין צריכים לברך עליהם.

ולהלכה הרי כבר העתקנו לעיל מדברי אדה"ז בעל ה'תניא' בסי' קעט, דבסומכים על שלחן בעה"ב אינם צריכים לברך אלא על הראשון "ואע"פ שבשעת הברכה לא היו יודעין כמה יביאו להם", וכן בסי' קצ"ה הוא כותב: "ואם נתכוין בשמיעתו שאם יגיע לו שיצא ידי חובתו בשמיעה זו, יצא וא"צ לחזור ולברך לעצמו", וזה כדברי המג"א. [ומעניין שאדה"ז אף לא הוסיף את התנאי שהציב המג"א שם, שזה רק "אם בשעה שבירך המברך נתכוין על כל אחד מהמסובין". ואולי י"ל דס"ל דהמברך מכוון בסתמא לכל מי שיגיע אליו הכוס, ואינו מחלק בין אלו שודאי יגיעו אליהם הכוס ובין אלו שספק האם הכוס יגיעו אליהם.] גם הערוך השלחן (סי' קעט ס"ה, ס"ז קצ"ו) פסק כהמג"א. וכן פסק גם ה'משנה ברורה' (ראה דבריו בסי' קסט סק"ב וב'שער הציון' סק"ג; סי' קצ"ט וב'שער הציון' סק"ב צ"ל רבינו אהרונים דס"ל כן). וכיון דנקטינן להלכה כהמג"א, הרי ודאי דכל האוכל שיביאו לפני האורחים נפטרו בברכה שברכו, גם מה שהובא מבית אחר, ולית דין צריך בושש. כנלע"ד בס"ד.

ובזה שאר ידיו דו"ש תכה"י

כן אין הברכה יכול לחול על דבר שספק באם בכלל יגיע מבית אחר וספק אם יביאו אותו לפניו. ולדעת המג"א זה שהברכה פוטר שאר המאכלים אינו קשור כלל לחפצא של המאכלים ואינו צריך לחול עליהם, וזה רק דין בגנבא – שכל המאכלים שבאים לאחרי אמירת הברכה, הרי כיון שכיוון עליהם בשעת הברכה כבר נפטר הוא מחיוב אמירת ברכה עליהם, וכיון שאין כאן דין חלות על כן גם דברים שאינם לפנינו וספק אם יגיעו מבית אחר וספק אם יביאו אותם לפני האורחים – הרי הם נפטרים בברכה שברך.

אמנם פשטות דברי הט"ז שכתב: "דאין מועיל הכונה אלא כמה שברור לפי דעתו שיתנו לו עוד", מורים לכאורה גם לפי הט"ז אין דין חלות על האוכל שנפטר בברכה, אלא דלשיטתיהו לא שייך לומר שכיוון המברך לפטור דבר שהוא מסופק האם בכלל יביאו אותו לפניו. אבל באם "ברור לו לפי דעתו" שיביאו אותו מאכל לפניו, אפילו באם לפי האמת הרי זה ספק גדול האם זה יגיע בכלל, ודעת בעה"ב לא היה שיביאו את זה לאורח – והרי זה כדבר שלא בא לעולם, בכל זאת נפטרים מאכלים אלו בברכה שברך כיון שכיוון עליהם.

ולפי ההסבר הראשון שזה דין בברכה, שצריך הוא לחול על האוכל שנפטר בברכה, הרי כאן שלא עלה בדעת המברך או בדעת בעה"ב שייצטרכו להביא אוכל מבית אחר, אין הוא נפטר בברכה. אבל לפי ההסבר השני דגם לפי הט"ז אין כאן דין חלות, אלא

איבעיא להו?

אבל בנדו"ד עדיין יש להסתפק, שהרי גם בעה"ב לא חשב שלא יספיק את האוכל שהכין ויצטרך להביא מבחוץ, וא"כ יל"ע האם הברכה שברך האורח פוטר גם את האוכל שבעה"ב קנה והשיג אח"כ.

והנה לכאורה דין זה תלוי במחלוקת שבין המג"א והט"ז, דלפי המג"א אינו צריך לברך, כי המברך בפשטות חושב על כל מה שיביאו לו, ואף האוכל שבעה"ב או בעל האולם קנו אח"כ מבחוץ הוי כאוכל ששלחו לו מבית אחרים, דלמרות שאינו אלא ספק הרי הוא נפטר בברכה שברך, אבל לפי הט"ז צריך לברך עליהם, כיון שלא ידעו ברור שישלחו לו האוכל מבית אחר.

אמנם יש מקום לומר דגם לפי הט"ז אינו צריך לברך, וזה תלוי בשתי אופני ההסבר בדעת הט"ז, וכדלקמן.

דיש מקום לבאר המחלוקת שבין הט"ז והמג"א שחולקים בגדר הברכה שפוטר את כל המאכלים שיביאו אח"כ, שהרי ודאי שעצם אמירת הברכה גם לעיכובא חל רק על אוכל שנמצא לפני המברך (וכבס"י ר"ו דלעיל), ולדעת הט"ז גם בנוגע לשאר המאכלים שנפטרים בברכה זו יש דין חלות, ועל

בשטח זה. משא"כ בתוספת שטח לא נשתעבדו לכך.

מדברי ר' יונה שם מבואר שכל תוספת דיורים יכולים השכנים למחות בכך אע"פ שמחלק חדרו לשניים והיכא שאין מוסיף דיורים שרי אפילו להגביה ממש אם ישמש שלא למטרת דיורים.

בנימוק"י שם מבואר שאפילו אם יגביה הבנין לצורך מגורים שרי אם פותח העליה לתוך ביתו וכתב שם שכן דעת הר"ף בתשובה סי' ו', הרמב"ן והריטב"א, וכ"כ הטור בשם הרמב"ם. והרמב"ן בחידושו הביא תוספתא מפורשת כדעת הר"ף וכן פסק מרן המחבר בסי' קנ"ד ס"א.

הראב"ד והמאירי ביארו את הסוגיה בענין אחר ולדבריהם מותר להגביה הבנין ולהרבות בו דיורין אע"פ שפתחו לחצר והובאה דעת הראב"ד ברב המגיד משכנים פ"ה ה"ח.

העולה מן האמור שלדעת רוב הראשונים אין לפתוח בית דירה לחצר השותפין בגין ריבוי הדרך הגורם לחוסר צניעותא כדמיעקרא כלשון הרשב"ם שם.

טענת הנתבע (לוי): 1. הגג נועד לבנייה ורצונו לממש את זכותו; 2. הצעת פיצויים בעד נזקים שיתרחשו בעת הבנייה; 3. לשכור להם דירות חלופיות עד תום הבנייה.

א. הוספת דירה כשפתחה לחצר אסורה לדעת רוב הפוסקים

בפרק חזקת הבתים דף נ"ט ע"ב מבואר במשנה "בנה עלייה על גבי ביתו לא יפתחנה לחצר השותפין אלא אם רצה בונה את החדר לתוך ביתו ובונה עלייה על גבי ביתו ופותחה לתוך ביתו". ובגמ' שם מבואר שהטעם הוא משום שמרבה עליהם הדרך, וסיפא אמר רב הונא טעמא מאי חדר שחלקו לשניים ומאי עלייה אפתא ופרשב"ם שחילק החדר עצמו לשניים הלכך אין כאן תוספת לא בחדר ולא בעלייה וכ"ה בפירוש רבינו גרשום שם. ובשטמ"ק בשם עליות דרבינו יונה והריטב"א כתב שכ"ה דעת ר"ה. מבואר מדבריהם שכל שטח הראוי לדירה שהיה פתוח עד עתה לחצר אין בו משום ריבוי דיורין שהרי אם היה רוצה בתחילה היה מרבה דיורים ככל שירצה ומסתמא נשתעבדו שאר השותפים לסבול מה שדרך להכניס דיורים

איבעיא להו?

בענין בניית דירה על גג משותף כשהשכנים מתנגדים לכך

הרב אבישולם קלזאן

דומ"ץ הספרדים באנטוורפן, בלגיה

העובדות: בנין משותף בן 4 דירות. לוי בעל אחת הדירות רכש דירה נוספת בבנין השייכת ליהודה ורצונו עתה לבנות על חצי הגג דירה נוספת. ראובן ושמעון מתנגדים לכך.

טענת התובעים (ראובן ושמעון): 1. הוספת דיירים לבנין המשותף; 2. נזקי רעש וכדומה בשעת הבנייה; 3. הפחתת ערך הדירות בעקבות הבנייה; 4. הפחתת חלק הדיירים ברכוש המשותף ע"י ההוספה.

באורחות צדיקים

מחושך היאוש אל אור הגאולה

אחרי שלושת שבועות האבלות, ג' דפורענותא, קבעו לנו חז"ל שבע שבתות הנחמה, ז' דנחמתא. ובהם חודש אלול ימי הרצון הקודמים לעשרת ימי תשובה וליום הקדוש של סליחה ומחילה וכפרה. האם הזדמנם יחד הינה מקרה בלבד? המחזור השנתי מתמוז ועד תשרי אשר תוכנו: פורענות - נחמה - תשובה - לא מקרה הוא. כי כולם קשורים זה בזה ומאוחדים זה בזה, עד שהנם גילוי אחד ממש. פורענות, חורבן ואבלות תכליתה להוליד בלב האדם יאוש מהעולם הזה והיא הדרגה התחתונה של ביטול היש. מתוכה אפשר שיצמח ועלה הניצוץ הפנימי של הכרת האמת הרוחנית, והיא היא הנחמה. כי זהו הפתח לתשובה.

בית שני - חורבנו היה בעבור שנאת חנם. פירושו: שנאה שלא מתוך התחרות בשאיפת איזו תאוה, אלא ממש חנם. שהשנאה היתה מצד עצם מציאותם יחד, מתוך שלא יכלו לסבול את מציאות זולתם, והיינו מידת עשוי, מדת גאווה הבלתי מוגבלת.

לגאווה צפוי קץ, והיינו כשהרע יבטל את עצמו לבסוף, ואין כל ספק לכל עין בוחנת שלכיוון זה מובילים מאורעות זמננו, הרי ראינו בחוש לאן הובילה גאווה האדם בעבר הקרוב. וכן בהווה רואים אנו איך נסתלקה מהעולם שאננות החיים ובטחונם החומרי. עוד מעט יתברר לכל שהעולם הזה כבר שבור לרסיסים ואין עוד מוצא לתיקונו וכך מציב אותנו שבר גאון האדם בפני ברירה איומה ומבעיתה: או לאבד כל תקוה לתיקון מכל וכל ולטבוע בתהום היאוש או לבוא לידי הכרת אמיתת הרוחניות, ובמקום היאוש הבהמי לשום את ביטול היש בפני הדר כבודו ית' וביזה תבוא מהות האדם לידי ברור. כי מי שאבדה ממנו הנקודה הפנימית הוא יאבד ביאושו או יאבד את עצמו לדעת, חס וחלילה, מתוך צער אבידת העולם הזה. אך מי שיש בו מהנקודה הפנימית בחינת "לא מאסתים..."

לכלותם" - הרי הנקודה היא תבוא לידי התגלות דווקא מתוך היאוש מן העולם הזה, ותאיר בו יותר ויותר עד שיבוא לתשובה שלמה ויגאל לשמחת עולם.

(מכתב מאלוהיו חלק ב, עמודים 51-40)

שטענות התובעים שישנו שינוי ברכוש ע"י הוספת הבנייה, הפחתת ערך הרכוש והפחתת חלק ברכוש המשותף, כאשר השינוי בנכס המשותף ברור יש למנוע בעד הנתבע גם בלא טענת ריבוי הדרך שכאמור יש לדחותה.

ד. מהו מנהג המדינה בנידון שהרי מנהג עוקר הלכה?

המאירי בחוקת הבתים דף ס' כתב ז"ל "ואף באלו אני אומר שלא נאמרו אלא במקום שיש קפידא... וכבר הגענו לזמן שאין קפידא בכך ואדרבה ירוח לנו בריבוי דרכים ובאחוזות רעים ושכנים הולכים ובאים ודברים אלו מנהג מבטלם", ומקורו מהירושלאמי ריש השוכר את הפועלים שמנהג מבטל הלכה ואם כן יש לדון בנידון מהו מנהג המדינה בזה.

בחוק בתים משותפים מעוגן גם פסק המחבר שכל שינוי הפוגע ברכוש המשותף או שמסכן אותו או עשוי לשנות את ערכו אסור אלא אם כן קיבל תחילה הסכמת בעל הדירה האחרת. כמו כן, נאמר שם שאין לקבוע הצמדה של חלק מסוים מהרכוש המשותף לדירה פלונית אלא בהסכמת כל בעלי הדירות וברור שבמקרה דנן מנהג המדינה חופף לפסק השו"ע.

ה. ישנו חילוק מהותי בין בונה על גג ביתו לבונה על גג חבירו

בפרק הבית והעליה דף ק"ז ע"ב סוגיה ד"הבית והעליה של שניים שנפלו" מבואר שעליון הבא לשנות בגזית שומעין לו, בגויל אין שומעין לו וכו', וכ"ה ברמב"ם פ"ד מהלכות שכנים ה"ה "וכן בעל העליה בונה אותה אם רצה כשהיתה ואם בא לשנות הכתלים ולהחזיק אין שומעין לו מפני שהוא מכביד על כותל תחתון", ומבואר שגם כשיש לבעל העליה זכות בנייה אין בכוחו לשנות בבנייה ולהכביד על הכותל ולפ"ז בנידון דידן שחצי מהגג אינו שלו וגם אם יבנה בחצי הגג השייך לו עדיין קומת הקרקע השייכת לשכנו יש לבעליה לעכב בידו מלבנות מטעם הכבדת הכותל. ואם כן שונה דינו מבונה על גג ביתו ופותח פתח לחצר שבאופנים מסויימים נתבאר שיש בידו לבנות. אמנם יש לדון האם בימינו שתנאי הבנייה השתפרו ובוודאי אינם פוחתים בשליש מאורך זמן קיומו של הבית צ"ע אם נוכל לבוא בטענת מרעת לי לאשיתא.

ו. מחלוקת הראשונים בדין שניים שלקחו חורבה ובנו זה בית וזה עליה האם יש בכוחו של העליון לשנות כרצונו

בבבא בתרא דף ו' ע"א "אמר רב נחמן אחזיק להורדי לא אחזיק לכשורי, רב יוסף אמר אחזיק

איבעיא להו?

ב. טענת ריבוי הדרך בחדר מדרגות דינה כחצר או כמבוי?

המחבר בחו"מ סי' קנ"ו ס"א כתב וז"ל "אחד מבני מבוי שביקש לעשות רופא או אומן... בני מבוי מעכבים עליו מפני שמרבה עליהם הנכנסים והיוצאים" ומתבאר שרק לפתוח מעשה אומנות יכולים לעכב אך לא מלבנות בית נוסף אף שמרבה עליהם הדוירים, ואע"פ שבסי' קנ"ד ס"א פסק המחבר שבחצר יכולים לעכב יש לחלק שדווקא בחצר ישנה טענת הזיק ראייה משום שהיא עומדת לצרכיהם האישיים של בני החצר משא"כ מבוי ולכך רק לפתוח מעשה אומנות במבוי יכולים לעכב שמרבה הרבה דוירים בחצר בגלל הנכנסים והיוצאים. ובנידון דידן יש לצדד שחדר מדרגות דינו כמבוי ולא כחצר שדווקא בזמן התלמוד שימוש בחצר היה שייך בו הזיק ראייה אך לא בחדר מדרגות כמו עכשיו. ואפילו המחסן והחצר המשותף לדיירים האידיא אינן שייכות טענת הזיק ראייה כי השימוש בהם כיום הוא לא למטרות אישיות שיהא שייך בהם הזיק ראייה. ולהאמור יש לכאורה לדחות טענת ריבוי הדרך בנידון דידן.

ג. שינוי ופגיעה בבעלות המשותפת מחייבת הסכמת כל השותפים

הרמ"א בחו"מ סי' קנ"ד ס"א בדין חצר ציטט את דברי הטור בזה הלשון: "שכל אחד מבני החצר אין לו רשות לשנות כלל אלא כמו שבנאו או קנאו או ירשוהו יש להם לנהוג בו אפילו בנה עליה על גב ביתו לא יעשה זה פתח לתוך החצר לפי שמרבה עליהם את הדרך...", ומבואר שכל שינוי הפוגע בבעלות המשותפת אסור וטענת ריבוי הדרך היא רק הוכחה שיש כאן שינוי מהותי מצד השותף בנכס המשותף. וכעין זה העלה בשו"ת לחם רב סי' קל"ט, ששאל אם רשאי אחד השכנים לפתוח מרפסת לאויר חצר השותפין וכתב מדברי הרמ"א הנ"ל נראה שאין השכן רשאי לשנות בלא הסכמת כולם. וכ"כ המשכנות ישראל בסי' ט'. ואע"פ שבשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' ק"ע כתב להוכיח מדברי המחבר בסי' קנ"ג ס"ה שכל שאין בו הזיק ראייה יכול לבנות אפילו על אויר חצר חבירו וכתב להתיר לפתוח מרפסת לחצר השותפין עיי"ש, מ"מ נראה שבמקום שיש לשכנים גם טענת נזק יש להם זכות למנוע בעדו מלשנות ברכוש השותפות. ולפי זה יש לחלק בין מבוי לחדר מדרגות משום שעל פי חוק בתים משותפים כל חלקי הבית המשותף הקרקע, הגגות, חדרי המדרגות וכו' דין רכוש משותף להם ומכיון

מעשה שהיה

כשמשותוללת אש - משתמשים במה שיש

באסיפה שהתכנסה להתחזקת במוסר ויראת שמים, נתכבד החפץ חיים זי"ע לומר דברי פתיחה. כשעלה לדרוש, התחיל ואמר משל: עיירה אחת היו מימיה עכורים ומלאים חול. פעם אחת הגיע לשם מושל המחוז והתארח אצל אחד התושבים. כשהגישו לו כוס תה, הבחין שיש בה הרבה חול, ומיד נתכעס ונזף במארחו: האינג מתבייש לכבדני בכוס כה דלוה, מלא חול? התנצל המארח: וכי מה יכול אני לעשות? הלא כל המים באזור מלאים עפר? ענה לו המושל: עליך לעשות כמוני - לסנן המים במסננת דקה מאד, כך שכל החול ישאר במסננת! שמע האיש ועשה כן.

חלפו ימים, ופרצה שריפה בעיירה. התקבצו כל התושבים לכבות את השריפה, אבל כאשר הורגלו מזה זמן - לפני שיתחילו להשתמש במים הקפידו להעביר אותם דרך המסננת המשמשת לכך. בינתיים התפשטה הדליקה כל כך עד שלא יכלו להשתלט עליה, ונשרפה כל העיר.

כששמע על כך המושל, גער בתושבים: שוטים שבעולם! בשביל לשתות תה - צריכים לסנן תחלה את המים, אבל לכבות שריפה אפשר גם במים עכורים!

אף אני כן - התנצל החפץ חיים בפני הנאספים - כאשר יש שריפה בעיר - גם אני הקטן יכול להועיל באמירת מוסר ודברי חיזוק, כשעוסקים בכיבוש שריפה - אין מדקדקים כל כך באיכות המים!... (שאל אביך ויגדך ח"ג עמ' רנ"ב)

בשמירה על הבריאות - אין מקום ל"רמאות"

בנוסף להקפדתו (של ר' יעקב קמינצקי ז"ל) על פעילות גופנית סדירה, נזהר ביותר באשר לתזונתו. כשבדיקה רפואית גילתה כי הוא סובל מדימום פנימי, שלחו רופאו מיידית למומחה בדרכי העיכול. בצאתם מחדר הרופא, פנה לבנו ר' אברהם: יתכן ולקיתי ב"אותה מחלה", אך לא יתכן שהיא מקננת במערכת העיכול, כי תמיד הקפדתי לשמור על כללי האכילה של הרמב"ם בהלכות דעות, והרמב"ם מבטיח שם למי שיקפיד על התזונה הנכונה - כי לא יסבול לעולם מבעיות בקיבה!

פעם אחרת המליץ לו רופאו לרדת במשקל, ורשם עבורו דיאטה. בפגישה הבאה נחרד הרופא לגלות כי הוא יורד במשקל בקצב מהיר מדי. מזהר ר' יעקב וטען כי הקפיד למלא אחר כל הוראות הדיאטה בדיקנות. הרופא נאלץ אז "להודות" כי מעולם לא שמע על אדם המקיים את ההוראות בנאמנות, ועובדה זו היתה כלולה בחישוביו כאשר ערך עבורו את התפריט...

נפלה חוזר ובונה אותה ואם רצה לבנות על גבה בונה כשהיה מקודם", והשיג עליו הראב"ד שאפילו בנין חדש בונה. וכתב על זה בב"י סי' קס"ד שלדעת הרמב"ם מה שמבואר בתוספתא שהולכים אחר מנהג המדינה זה דווקא כשמנהג המדינה שאין השותפים מקפידים, ויש לומר שזוהי גם כוונת הראב"ד אך במקום קפידי לא יועיל מנהג המדינה, וכ"נ דעת הב"ח בדעת הראב"ד וכ"נ דעת המחבר בסי' קס"ד ס"ז שהשמיט דעת הראב"ד לפי מה שבאר בב"י שאין הוא חולק על הרמב"ם ומכיון שהכל הולך אחר מנהג ודעת השותפים פשיטא שנלך בזה אחר המנהג. אמנם ברמ"א שם תפס שהראב"ד חולק וסובר שאפילו כשהשותפים מקפידים הולכים אחר המנהג. אך בש"ך שם סק"ו הכריע כדעת הב"י והב"ח. ומכיון שלדעת ר' יונה וסיעתו נראה שבקנו או ירשו לא הולכים אחר המנהג וגם לדעת הראב"ד יש לומר שזהו דווקא כשאין השותפים מקפידים הדרנא לדינא שאין בכח הנתבע להוסיף בבנייה בלא הסכמת השותפים ולפי מה שנתבאר גם מנהג המדינה הוא מחוק בתים משותפים להצריך הסכמת השותפים אם כן ברור שיש בידם למנוע בעדו מלהוסיף.

ח. זמותם של התובעים שלא להיטלטל ממקום למקום

כתב המחבר בסי' קנ"ד סי"ג וז"ל "מי שהיו לו חלונות למטה בכותלו ובא חבירו לבנות בפניהם ואמר ליה אני אפתח לך חלונות אחרות בכותל זה למעלה מאלו אין שומעין לו... ואפילו אומר לו אסתור לך כל הכותל ואבנה מחדש ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה יכול לעכב עליו", ומקור דבריו מבבא בתרא דף ז' ע"א, וא"כ בוודאי שנדחתה טענת התובע ממה שביקש לפנות שכניו למקום אחר.

ט. מסקנה לדינא

טענת הנתבע נדחתה ואסור לו על פי הדין וגם ע"פ מנהג המדינה להוסיף בבנייה ללא הסכמת שותפיו. וכן העלה לדינא בשבט הלוי החו"מ ח"ה סי' רכ"ב, וכן בספר משכנות ישראל חו"מ סי' ב'. ובפתיח חושן מניזקין פט"ו סקנ"ז כתב שנראה שרק בעל דירה בבית המשותף יכול לעכב ולא מי ששכר ממנו דירה אא"כ ישנו גם נזק כדייר שאז יכול גם הוא לעכב.

אמנם יש להעיר שכל זה דווקא כשקנה בעל הקומה העליונה את דירתו בסתם אבל אם בזמן הקנייה מכר לו הקבלן גם את הגג ואף הצמיד בפנקס השותפים את הגג של התקרה שלו לדירתו ואחר כך מכר הקבלן את שאר הדירות אין שאר השכנים יכולים למנוע בעדו מלבנות שעל דעת כן רכשו את דירותיהם, כן העלו המשכנות ישראל סי' ד' והלחם רב בסי' קל"ט עיי"ש.

איבעיא להו?

להורדי אחזיק לכשורי, איכא דאמרי אר"ג אחזיק להורדי אחזיק לכשורי", וכתב שם הרא"ש סי' י"א-ב, מסתברא הלכתא כרב יוסף לפי שהקונה מחבירו ליתן לו רשות לבנות בכותלו לא שכיח שיקנה לחצאין ולפי שעה לא הוצרך אלא להורדי. ואע"פ שמכביד הוא על כותל חבירו ומבואר בהבית והעליה הנ"ל שאינו יכול, כתב ר' יונה שיש לחלק בין שניים שקנו או ירשו בית ועלייה שלא זכה בתחילת מקחו בעלייה רק למה שהיה שם בתחילה לשניים שקנו חורבה ובנו בית ועלייה שאע"פ שמתחילה סיכך בשקמים כיון שאם היה רוצה לסכך בארזים היה יכול, לא הפסיד דינו מפני שלא בנה כך מתחילה. וכן אחזיק להורדי כיון שהחזיק בכותל שלש שנים ונאמן לטעון שלקחו כדי לבנות עליו ויכול לטעון כשלקחתיו מתחילה הייתי יכול לסמוך עליו כשורי לא הפסדתי זכותי זאת.

הרא"ש בהבית והעלייה סי' ג' כתב בשם הראב"ד שכל דין המשנה שאין ביד העליון להכביד על הכותל כשבא לשנות ממנהג העיר אבל אם מנהג העיר לסכך בזה וזוהי יכול לשנות וכן מבואר בתוספתא "בית לאחד ועלייה לאחר ורצה בעל העלייה לבנות דיוטא על גבה מקום שנהגו לעשות שתיים ושלוש עושה הכל כמנהג המדינה".

יתכן לומר שר' יונה אין דבריו סותרים את התוספתא הנ"ל ועיקר החילוק שנקט הוא מעיקר הדין אך בוודאי כשישנו מנהג נלך אחריו וכן העלה הפלפולא חריפתא בהשותפין ס"ק מ'. אך מהגהות הגר"א על המחבר בסי' קנ"ד ס"ק ב' נראה שר' יונה והראב"ד אכן חולקים. ולהלכה נראה שדעת הטור והמחבר כראב"ד ולא כר' יונה ומדינא אין לחלק בין קנו ירשו או בנו חורבה. ולפי זה יש לומר שלדעת ר' יונה אכן לא יועיל כלל מנהג כשקנו והוא יפרש את התוספתא בחורבה שדין השינוי שייך רק כשכך מנהג המדינה אך בקנו או ירשו לא יועיל אפילו מנהג, וכ"כ החסדי דוד על התוספתא וע"ע במשכנות ישראל סי' ג'. וכ"נ מדעת הרשב"ם וסיעתו הנ"ל שנקטו שאין היתר לבנות עליה אפילו על גג ביתו ואין יפרנסו דברי התוספתא הנ"ל שבמקום שיש מנהג יכול לבנות שתים שלש הדיוטות על גג חבירו ויתכן שהם יפרשו דברי התוספתא כמשנת"ב בדעת הראב"ד.

ז. מחלוקת הב"י והרמ"א בביאור דעת הראב"ד והכרעת הפוסקים

כתב הרמב"ם פכ"ד ממכירה הט"ז "המוכר בית לחבירו ע"מ שדיוטא עליונה שלי הרי זו שלו ואם

נשרף". בלילה זה נפלה דליקה בשכונה, ונשרף הבית עם הנערים, ורק את אפרם הביאו לקבורה (איש צדיק היה עמ' 24).

בניגוד להסבר דלעיל, יש שמענו שהמנהג מקורו במנהג קדום של עינוי הגוף בקוצים מחמת האבל, שנעשה בביהכ"נ כדי להגביר הצער והעצבות. קיימות עדויות על הסתגפות בחרולים בקרב חכמי צפת. כך למשל מסופר על ר' אברהם ברוכים שהיה לו מיטה של חרולים והיה מתגלגל בהם עד שנעשה בשרו מלא אבעבועות. ר' אליעזר אזכרי גם הוא מזכיר סיגוף זה, אלא שמציין שאינו נחוץ לתלמידי חכמים אלא לבעלי בתים (מובא בס' תולדות האר"י - מ. בניהו).

יש מקום לשער כי בשלב מסוים התחילו לזרוק הקוצים לא לשם עינוי - אלא דוקא כמעשה שובבות. אח"כ אולי עברו לזריקת אצטרובלים, ורק בזמננו נעלם המנהג כמעט לגמרי.

ראוי לציין גם לקיצור השל"ה (פ"ה ע"א) שמעיד שהיו זורקים זל"ז אבנים וצורות, ואמנם הוא מוחה כנגד המנהג נמרצות: החוצפות והקלות ראש שבת"ב בביהכ"נ אין להם שיעור וערך, כל המרכה בחוצפות ה"ז משובח - ואין אחד מוחה בידם, (והלא ידוע שהיו בכרך הגדול ביתר, צדיקים גמורים והא ראה שכשהרגם אדרינוס קיסר העמידם סביב לגנתו ועמדו כך כ"ב שנה, ולא הסריחו - ואפ"ה נהרגו כי לא התאבלו על חורבן ירושלים ע"כ כל פרנס ומנהיג שאינו גוזר קנס על העושים שחוק וקלות ראש - המה יתפסו בעונם עכ"ל).

ועוד מוחאות חריפות נגד המנהג - ראה בס' יוסיף אומץ (מנהגי פרנקפורט), ובשו"ת אהל אברהם ובעוד ספרים - עד לספר ההלכה העיקרי בדורנו, הלא הוא המשנה ברורה שכ" (בס"י תקנ"ט): וכ"ש שרע עלי המעשה שקצת נוהגין קלות וזורקין זל"ז בביהכ"נ, ועוון גדול הוא, דאפי' שלא בט"ב אסור להראות קלות בביהכ"נ וכ"ש בט"ב ובקניות שעם ישראל מקוננים על בית ה' שנחרב ועל עמו שנתפזרו בכל העולם עכ"ל (וראה גם בס' יד בנין המצרים - תשנ"ז - שהאריך לבאר האיסור).

להשלמת הענין יש לציין לדברי שו"ת "דברי ישראל" (ה"א קני"ה) שכ" שאין לבטל המנהג שנהגו בו התינוקות, כי לא לחנם נהגו כן בשנים קדמוניות. ובאופן כללי, השקפת ספרי חסידות על ענין העצבות בת"ב יש למצוא בס' דרכי חיים ושלום (לאדמו"ר בעל מנחת אלעזר ממונקאטש אות תרס"ד) שכ': נאמר בש"ס משנכנס אב ממעטין בשמחה ומפורש בשו"ע באיזה דבר ממעטין, ואילו לענין אדר נקטינן רק כבדרך אגב כשם שמשנכנס אב ממעטין - כך משנכנס אדר מרבין (ולא נפסק בשו"ע) והטעם בזה שלא נסבור ח"ו שצריך להיות בעצבות ובמרה שחורה, שלא זו דרך תלמידי רבנו הבעש"ט והבאים אחריהם, אלא צריך להיות בשמחה כנודע, ולכן נקט דברים מפורשים שבהם יש למעט בשמחה - אך בשאר יש להרבות בה - עכתו"ד.

ובכל אופן מנהג זה כאמור נעלם בימינו לגמרי - כך נדמה - עד כי אין לו זכר עוד, וכל הדיון דלעיל הוא אפוא מחקר הסטורי גרידא, ללא השלכות הלכתיות.

לביהמ"ד של אדמו"ר הזקן מוחב"ד בליאזנא, ורבי שמואל מונקס זרק עליו (אחרי חצות) מהנ"ל, ופגע בזקנו. הקפיד עליו ר' שלמה ואמר: "בגלל אברכים כאלה חרב בית המקדש". למחרת טייל ר' שלמה ביער וראה אברך שמתבודד, מסתגף ומקונן, אמר ר' שלמה: "בזכות אברכים כמוהו יבנה בית המקדש" במהרה התברר שהוא האברך שזרק הבעראלע אתמול. התפעל ר' שלמה מאד וסרה הקפידא מלבו. (ראה שיחת מוצאי ת"ב תש"א, תורת מנחם התועדויות תשי"א ח"ג, ליקוטי סיפורים (פערלוב) עמ' נ"ג, ספר המנהגים (חב"ד) עמ' 48 - ועוד).

בחצרו של ר' ישראל מרוז'ין - כך מסופר - היה הרבי מרחיק כל עצבות, אפילו מריירות קלה, ואולם החסידים הוסיפו והרחיקו העצבות אפילו בת"ב. מסופר כי היו משחקים שם בחבל שהיו זורקים מהגג על מי שנכנס לביהכ"נ. פעם אירע וזרקו על הרב מרוז'ין עצמו (מתוך שלא ראו מי הוא) אמר הרוז'נער: רבנו של עולם! בניך אינם מחשיבים את היום טוב שלך (ע"ש "קרא עליו מועד") - קחה מהם! (שיחת מוצאי ת"ב נדחה) תש"א, מופיע בס' טעמי המנהגים ומקורי הדינים).

על חסידי קאמיניץ מסופר, שנהגו לזרוק זה על זה - גם כשהיו בבית הקברות (על עצם מנהג ההליכה לביה"ק ראה שו"ע תקנ"ט, ובס' מנהג ישראל תורה ח"ג באריכות).

ר' שלמה זלצמן בספרו מעיד על העיר סעליץ שבגרונדה, שם אספו הילדים חרולים ואגרו אותם בשקים, ובזמן הקינות עלו לעזרת נשים וזרקו חרולים לעבר זקניהם של המתפללים.

זריקת הבעראלאך ענינה כנראה היתה - להפיג העצבות, שלא ירבו באבלות יותר מדי, וביותר - להראות ולהפגין התקוה לישועה ולנחמה מיד בסמוך לאבלות. מאידך, יתכן כי אצל הילדים היה זה בגדר מעשה קונדס בעלמא, ועם כל זה - יש שכתבו שיש להם על מה שייסמוכו.

רי"ל מימון מספר: בהיותי כבן שש או שבע, השתתפתי גם אני ב"משחק" זה, אבל כשהייתי בן תשע הייתי תמה על המנהג המוזר ומתבייש: איך זה יתכן... ואף אחד מקהל המתאבלים, בהם רבנים חשובים, ת"ח ואנשי מעשה - אינם מוחים כלל.

לפי עדותו אביו הסביר לו שזהו מנהג שפשט בתפוצות ישראל, ושהוא ראה מנהג זה בערים שונות באוקראינה, פודוליה, ובסראביה. פעם, סיפר אביו, שאלתי את המלבי"ם לפשר הדבר, והוא השיבני כי הרבנים מניחים לילדים להשתולל בקניות, כדי שייבינו שגם בעת האבל הגדול יש לקוות לשמחה, כי באמת האבל על ירושלים הוא אות וסימן שהיא לא "מתה", שאילו היתה "מתה" - הרי גזירה על המת שישתכח מן הלב.

הצדיק הירושלמי ר' אריה לוי"ן זצ"ל מתעד מעשה נורא שהתרחש בעיר סלונים: בליל ת"ב, בעת אמירת קינות ביישיבה, זרקו נערים שובבים שישקעס (אצטרובלים) כשהגר"י חרף יושב על הארץ ואומר קינות. נפלו השיסקעס בזקנו והתחיל לצעוק בקול מר: "בית מקדש נשרף, בית מקדש

"בעראלאך" (באבקעס) - זריקתם בתשעה באב

מנהג ידוע, שהיה רווח בכמה וכמה קהילות, היה זריקת בעראלאך בת"ב. הוא נזכר בעיקר בספרי זכרונות של יהודים המתארים את ימי ילדותם, כל מחבר - לפי ראות עיניו וכפי שהיה נהוג במקומו. מטבע הדברים מנהג כזה מצריך מחקר היסטורי - על המקומות בהם נהגו בו, על שרשיו והגורמים לו. מן הפן ההלכתי לכאורה הדברים ברורים ופשוטים - אסור בתכלית ותו לא מידי. ואף על פי כן - אפשר למצוא בספרות התשובות העניפה גם מי שלפחות לימדו זכות על מנהג חריג זה.

והנה סיור קטן בזכרונות מקהילות ישראל שונות: בליובאוויטש למשל, היה זה שלא ברצון החכמים. סופר על ר' שלמה מקארלין שנודמן פעם בת"ב

מילה נכונה במקום הנכון - למלא לבבות שמחה וחום

באמצעות מילה בודדה או פעולה אחת, היה ר' יעקב מסוגל לעודד את בטחונו והערכתו העצמית של זולתו. פעם ישב בחברת תלמידים קרובים ויחד סעדו לבם בעוגה. באמצע נקרא לצאת מחדר לרגע קט. עם שובו, המשיך לאכול ללא ברכה. הוא הסביר כי אין צורך לברך שנית, שהרי "הניח מקצת חברים" סביב השולחן. דבריו היו בעצם ציטוט פשוט מן השולחן ערוך (סי' קע"ח), אבל האופן בו הדגיש את המילה "חברים" הבהירה היטב כי הוא מחשיב את כל הנוכחים כחבריו.

פעם אחרת טעה אחד הנואמים טעות קלה כשציטט פסוק במהלך נאומו - באירוע בו היה ר' יעקב נוכח. כאשר שב למקומו, פתח בהתנצלות על טעותו, אך ר' יעקב קטע את דבריו והחמיא לו על ששינה מעט מלשון הפסוק, כדי להחמיר בדיון "תורה שבכתב אי אתה רשאי לומר בע"פ". מנימת דבריו ניתן היה להבין ללא כל ספק כי ר' יעקב הניח באמת שהטעות נאמרה במתכוון...

(רבי יעקב עמ' 316 ועמ' 332)

על מדף הספרים

דרש יעקב - דרושים ופנינים לשמחות

מדרכו של עולם - אין לך אדם שאינו מייחל לאותו רגע בו יהיה מוצף מכל עבר בברכות ואיחולי "מזל טוב". בתחנות המוקדמות בימי חייו השמחה שרויה בביתו בהולד לו ילדיו, או בסעודות בר מצוה. מאוחר יותר רובם ככולם יזכו להוליך ילדיהם לחופה, וישמחו בשמחות נכדיהם.

מה לעשות - אף זה מדרכו של עולם - בשמחה כמעט תמיד כרוכים "לחצים" ואפילו "מועקות" כאלה ואחרות. אם אמרו חז"ל שבכל נישואין יש איזו תיגרא, הרי בימינו אלה הקוץ שבאליה נמצא שם עדיין - גם אם בצורות אחרות. על הנושאים ה"כבדים" יותר, אשר יש בהם כדי להשביט במידה רבה את השמחה - לא כאן המקום להאריך, ובכל אופן אין להקל ראש גם כתיירות הקטנות המצויות בליבו של בעל השמחה באותה שעה.

והכוונה כמוכח "חובות" של זה לעמוד ולדרוש ברבים. לעתים כמה וכמה פעמים באותה שמחה. יש אשר פחד הקהל, ה"אימתא דצבורא", הוא העומד בראש מעייניהם (וכבר היו מחכמי האומות אשר השוו פחד זה לפחד מוות (!), על כל פנים אל יהא הדבר קל בעיניכם).

אמנם יש אשר בפשטות גמורה אין באמתחתם דבר אשר יתאים למעמד, או משום שאינם מורגלים בחלק הדרוש שבתורה, או מפני שדוקא בשעת לחץ מסתמין בפניהם המוחין.

מצב מוכר זה יש בו כדי ליצור גם בעיות הלכתיות - לפעמים "כופים" על אחד המשתתפים לשאת דברים, והענין מגיע לכדי הלבנת פנים. לעתים מפצירים בו יותר מדי ועוברים בחשש של "לא תרדה בו בפרך" (מספרים על הסטיפלער זצ"ל שחשש לזה).

כמה וכמה ספרים הופיעו בדורנו אשר מטרתם ליתן מענה - ככל האפשר - למצב האי נעימות הנ"ל. אחד מהחשובים שבהם הוא הספר שלפנינו - "דרש יעקב", מהרה"ג ר' יעקב חזקיהו פיש שליט"א. בספר דרושים לתנאים, נישואין, שבע ברכות, וגם למילה, פדה"ב, בר מצוה וחונכת הבית. הכל בשפה קלילה, השוה לכל נפש באופן שגם הדרשן חסר הנסיון ימצא לפניו השולחן ערוך והמפה מוצעת - רק לשותות ולהרוות צימאון השומעים.

דבר פלא ימצא הקורא בהקדמת הספר, שם מביא המחבר מאחד מבעלי התוס' ז"ל שפירש על הפסוק "ותלך לדרוש את ה'" - מכאן שיש לתלמידי חכמים לדרוש בשמחה של מצוה!

מעלה ייחודית בספר זה - על פני אחרים שכתבו באותו מקצוע - כי לא מנע עצמו המחבר

פת לחם להשביע רעבונם או משענת רוחנית שתסעד את נפשם הסוערת והמתחבטת בכף הקלע. איש אינו יודע עד היום מה היתה "תרופת הפלא" שנמסכה בעורקיהם שם, בחדר הקטן. רק השינוי שחל במראה פניהם לאחר שייצאו מן הבית, המחיש כי היתה זו עבורם תחנת הצלה, שהעניקה את היחס והטיפול הדרוש. בין אם מדובר ב"עזרה ראשונה" ובין אם יש כבר צורך ב"טיפול נמרץ".

אחד מגדולי החכמים בירושלים סיפר כי פעם נקלע לחדרו בענין ציבורי חשוב. הוא נעצר בפתח החדר לנוכח המחזה שנגלה לעיניו: האדמו"ר שקע כולו בספר התהלים קורא בקול, בדמעות שליש ובזעקת כאב. אולי אחד מבני הבית חולה מסוכן - סבר האורח - או שמא גזירה רעה מתרגשת ובאה על עם ישראל?

לפתע הבחין בו האדמו"ר והזמינו במאור פנים לשבת. כשראה את סימני השאלה והדאגה שעל פניו הרגיעו: שלום לי ולביתי. האורח לחץ וביקש להבין, בשל מה כל הסער הגדול הזה, ואז השיב לו האדמו"ר, כמסיח לפי תומו, כי שעה קלה קודם לכן יצא מביתו יהודי ששפך לבו על מצוקתו האישית. "הדברים נגעו ללבי ואמרתי לעצמי: ומה אני יכול לעשות בשביל יהודי זה, הזקוק לרחמי שמים..."

הדלת היתה פתוחה ללא הפוגה. בבוקר ובערב, בחורף ובקיץ. והבאים מתחשבים בשעה המאוחרת ובמצבו הבריאותי, כי יודעים שהתשובה "לא עכשיו" לא תשמע לעולם. גם כאשר נראה האור דולק לאחר חצות, אינם נרתעים מלדפוק על הדלת. וזו נפתחת לא ע"י "שמש" ולא ע"י שומר, אלא ע"י הרבי בעצמו, המקבל את הביקור בשעה בלתי מקובלת זו כדבר מובן מאליו.

לעיתים לא יכלו בני הבית לסבול זאת. הם ידעו את מצבו הבריאותי הרופף והיסורים שפקדו את גופו הצנום והשברירי. אולי ככל זאת - הפצירו - הלא הרבי זקוק למנוחת הגוף.

"ומה עם אותם יהודים הזקוקים למנוחת הנפש?"

* * *

כ"ק האדמו"ר רבי מרדכי מזוועהיל זצ"ל הלך בדרכי אבותיו ושם עצמו כאסקופה הנדרסת לכל. לא נהג בעצמו גינוני שררה וביקש להמעיט עצמו ולצעוד בצידי הדרכים.

הוא סירב בתוקף לכל גינוני כבוד ונהג כאחד מן העם. כאשר הביא לו אחד מחסידיו קפוטת משי פרחונית מהודרת, מעשה ידי אומן וכליל תפארת, הגיב הרבי לאחר מכן: לשם מה לי זאת - אולי לשטיפת כלים במטבח...

כאשר מציעים לו לנסוע במונית הוא נמנע: "ומה

רבי מרדכי מזוועהיל

האדמו"ר רבי מרדכי מזוועהיל זצ"ל נולד לאביו האדמו"ר רבי גדליה משה זצ"ל, שהיה דור חמישי למגיד מזלאטשוב.

כבר בצעירותו הרביץ תורה לעדרים, כאשר בשנות בחרותו נתמנה להרצות שיעורים בפני בחורים פליטים משיבת נובהרדוק, שגלו לזוועהיל ומצאו אכסניה בבית זקנו. אך גם לאחר עשרות שנים, כשכבר נודע כאדמו"ר שהמונים שיחרו לפתחו, לא סרה מלבו הדאגה לכל תלמיד בשיבתו שתלמודו יעלה בידו.

לזכותו נזקפת בניית חסידות זוועהיל בארץ הקודש מן המסד ועד הטפחות. בימיו נרכש מגרש הישיבה, עליו נבנה הבנין המפואר לארבע הקומות של מוסדות זוועהיל ונפתחו בתי חסידים בשאר מקומות בארץ. התנהג בענווה ובפשטות, אם כי שמו הלך לפניו בעצתו ובדברי תורתו המיוחדים ששבו כל לב. נפטר ביום כ"ח שבט תשל"ט (1979).

* * *

גדול בתורה היה האדמו"ר רבי מרדכי מזוועהיל זצ"ל, גדול בהלכה, בחכמת האמת ובחסידות. אך ממרומי הדעת בהם היה שרוי ירד אל מצוקותיהם של יהודים קשי יום, והיטה אוזן לבעיותיהם ותלאותיהם. וזו הרי החכמה הגדולה ביותר, בבחינת "ויותר שהיה קהלת חכם - עוד למד דעת את העם". (קהלת יב, ט).

אל החדר הצנוע, שבשכונת "בית ישראל" בירושלים נהרו רבים. מכל החוגים והעדות. כולם ידעו, כי בחדר זה ימצאו אוזן קשבת. אדם שבפניו אפשר להשיח את כל הדאגות בעולם. והוא, בלבו הרחום והפתוח, קולט וסופג. מתייסר ביסורי הזולת ושמח בשמחתו. יורד לנבכי נפשו של היושב מולו, ומבקש למצוא מסילות ללבבו ועצה נכונה למצבו.

שם, ליד הדלת, הופתעת לראות, כי לצד תלמידי חכמים שבאו להמתיק שיח בסתרי תורה, ניצבות דמויות מוזרות, שאיש אינו מוכן להקדיש רגע מחייו עבורן. הם עמדו בעיניים כלות, בלב שוקק וביציפה דרוכה. כי רק כאן יוכלו לקיים בעצמם: "דאגה בלב איש - ישיחנה". לא תמיד ניתן היה לשער מה בדיוק מחפשים הם כאן, בבית זה:

עמו במשך שעה ארוכה, כשפניו מאירות: עוד גמילות חסד עם נפשו של יהודי שבור ונדכה.

על הנהגה זו של ענוה וצניעות העוברת כחוט השני בבית זוועהיל מדורות, זכה לעמוד בשנים בהן עלה עם סבו הגדול לארץ.

הסבא, כ"ק האדמו"ר רבי שלמה מזוועהיל זצ"ל, עזב בשנת תרפ"ו (1926) את רוסיה, בעקבות משטר הרשע והכפירה שהשליטה הממשלה הארורה שם. בצאתו הוא ממליץ, כי הוא נוטל עמו חפץ יקר ערך, "תכשיט" מהודר: הנכד, רבי מרדכי.

כאשר ירדו השניים בנמל יפו מן הספינה אל הסירה, שתביא אותם אל החוף, המתיק הסבא סוד עם נכדו. רק לאחר שנים רבות גילה הנכד את מה שנלחש באותה שעה: "דע לך, אנו מגיעים לארץ הקודש והחלטתי להשליך המימה את אדרת האדמו"רות והנהגת העדה שהיתה שמורה בידי. אנו נגיע לירושלים עיר הקודש ואסור לאיש לדעת מי אנו. ננהג כאנשים מן השורה, ללא שררה והנהגה, וכל גינוני כבוד".

כך התהלך רבי שלומ'קה מזוועהיל זצוק"ל בסימטאות ירושלים, כאחד מן העם, ואיש לא ידע את זהותו האמיתית של האיש, אשר במקום מגוריו התדפקו אלפים על דלתו. וכך גם הנכד שוקד על תלמודו בשיבות ירושלים ואיש אינו יודע מיהו הסבא שבא לבקר.

זה היה יכול להימשך עוד שנים רבות, אילולא אורח שהגיע מאותה ארץ, נכנס לבית המדרש והופתע למצוא ליד הפתח את האיש ששמו יצא לתהילה בארץ מגוריו. הוא מגלה את זהותו למתפללים הגדהמים, והשמועה פושטת ברחבי ירושלים.

מאז אותו יום התקיים בו "הבורח מן הכבוד - הכבוד רודף אחריו": רבים שוחרים לפתחו, שואלים בעצתו ומבקשים את ברכתו, כבעבר.

והנכד, רבי מרדכי מזוועהיל זצוק"ל, אשר לא זזה ידו מתחת יד סבו, למד ממנו הנהגה זו של "הצנע לכת", ובה נהג כל ימיו, ואכן, כאמור, אף בו התקיים "הבורח מן הכבוד - הכבוד רודף אחריו".

רע ללכת ברגל", וכשמודיעים לו על ברית מילה עליה חוששים להודיעו, שמא לא יוכלו לתת לו כיבוד כערכו, ממהר הוא לשם במויחד: סוף סוף, שמחה בלא "כיבוד"!

פעם, כאשר נכנס אליו אדם קשה - יום ואמר: רבי, רעב אנכי! מיד קם ממקומו, נכנס למטבח ולתדהמת בני הבית החל בעצמו להכין לו תבשיל לאכול.

בהזדמנות אחרת, כאשר שבת במירון לרגל ל"ג בעומר נכנס יהודי רצוף ושבור, שנודע כי עדיין לא סעד סעודתו. האדמו"ר מיהר להושיבו לידו וביקש שיביאו לו יין לקידוש. במשך כל הסעודה נהג האדמו"ר קירבה יתירה ותחושת כבוד באורח בלתי קרוא זה. לאחר גמר ה"שולחן" ביקש הרבי ללכת לפוש, ניגש אותו יהודי וביקש מהרבי ש... ירקוד עמו. האדמו"ר מילא אחר הבקשה בפשטות, אחז בידיו והחל לרקוד

מלכתוב פרק הנקרא "מילתא דבדיחותא", אף שידע - כדבריו בהקדמה - שיהיו שילעגו עליו בזה, מכל מקום כוונתו לטובה - לסייע לאותם הרוצים לשמח חו"כ בבדיחות אשר עולה מתוכם דברי מוסר ליראה - על כן לא מנע עצמו מדבר זה (וכבר ידוע מגדולי המגידים אשר ע"י מילתא דבדיחותא סללו מסילות ופתחו פתחים בלבבות השומעים).

ספר זה יביא תועלת עצומה גם לדרשנים מצוינים ורבי נסיון, שכן לדרגה העליונה במקצוע הדרשנות ספק אם הגיעו. ומהי אותה דרגה הכי עליונה? תשובה לזה מצאנו בספר (בפרק הני"ל) בשם הגה"צ ר' יעקב גלינסקי שליט"א: בגמ' בברכות איתא - אגרא דבי הלולי מילי - ומיד אח"כ - אגרא דתעניתא צדקתא - מה ראו חז"ל הקדושים להסמיך שני אלו זה לזה? והנראה דיש לדרוש בזה סמוכים - כשם שבצדקה המעלה הגבוהה היא כשהמקבל אינו יודע מי נתן, והנותן אינו יודע מי המקבל, כן גם בדרשה שבשמחת חתונה - השיא והפסגה היא כשלא רק השומעים אינם מבינים את הדרשן, אלא גם הדרשן גופא אינו מבין דברי עצמו...

התקבלו באהרנות

השלמות לזמארי שהתפרסם בגליון צ"ט (אדר-ניסן תש"ע)

בעקבות המאמר שכתבתי בגליון הני"ל בנושא "קטן שנעשה גדול בימי הספירה", קראתי תגובה בגליון צח מהרב מחבל הקרפטים [הגר"מ טייכמן שליט"א. א"ה].

ברצוני לציין שהמחלוקת בדין האמור רחבת ידיים והרבה דיו נשפך ע"כ.

אכן יש בין הפוסקים האחרונים הנוטים לכאן ולכאן ויש שנשארו בצ"ע.

מטרת המאמר הוא לעורר ולהביע עמדה הלכתית.

כב' הרב החשוב הני"ל בהנף קולמוס פסק שלא טרחתי לעיין בעוד פוסקים אחרונים (ראה חיבורי "דברי אשר" חל' השו"ת תשס"ג מאמר ארוך ומפורט בנידון), ע"ז אמרו חז"ל "הכמים הזהרו בדבריכם" וד"ל.

ובכן ברשותם אציין חלק מהאחרונים שמפיהם אנו חיים, לאורם אנחנו מומשיכים ותורתם אנחנו לומדים, והם פוסקים שקטן שנעשה בר-מצוה בספירת העומר מומשיך לספור בלי ברכה.

ואני הקטן אסקופא נדרסת לרגליהם כיוונתי לדעת גדולים ללכת בדרך האמת והלואי יתקיים בנו "אם ראשונים כמלאכים אנחנו..."

ראה שו"ת אבני נזר או"ח ח"ב, שו"ת מהר"ש ענגל ח"ז, שו"ת אמרי בינה, בעל חידושי הרי"מ, ארץ חמדה להמלבי"ם, יחוזה דעת ח"ג תשובה ארוכה ומפורטת שראוי לעיין בה, וביע אומר ח"ג.

יה"ר שנזכה ללמוד תורת אמת ויתקיים בנו "אור חדש על ציון תאיר..." בב"א,

אשר ז. אהרנפלד

אבדק"ק דברעצען - בארץ הגר

קשר - במה הלכתית לרבני אירופה

יו"ל ע"י מרכז רבני אירופה - אגף הוצאה לאור

סמנכ"ל: הרב אריה גולדברג

מנהל האגף: הרב אשר גולד

עורך: הרב אהרן פרדמן

חברי המערכת:

הרב ש. סלביצקי-בלגיה, הרב ל.י. רסקין-אנגליה,

הרב ל.י. כהן-צרפת, הרב פ. פאדווע-הולנד